

DLA doktori értekezés tézisei

Rozmán Lajos

Hangsorkiadványok Slonimskyn innen és túl

Témavezető: Fazekas Gergely

Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem

28. számú művészet- és művelődéstörténeti tudományok besorolású doktori iskola

Budapest

2022. január 31.

I. A kutatás előzményei

Előadói pályám során hamar rájöttem, hogy a zene megszólaltatására vonatkozó munkánk egyik legfontosabb alapanyagára, a hangsorokra, hangrendszerekre nézve hiányosak az ismereteim. Különösen igaz ez az elmúlt bő száz év zenéjére való tekintettel. Iskolai tanulmányaim során, tizenhét év alatt sem találkoztam olyan útmutatással, kiadvánnyal, amelyek a dúr-moll hangnemektől, a diatonikus hangrendszertől eltérő szisztémákról való tájékozódást segítették volna. A tájékozódás pedig még csak az első lépés, komoly gyakorlati tapasztalattal megedzett alapos tudásra vágytam. Az egész 20., 21. század hangsorkérdéseire nem volt tehát kulcsom, ugyanakkor vonzódtam az új zenéhez, előadását feladatommak éreztem.

Keresni kezdtem olyan kiadványokat, amelyek a 20. századi zene újfajta hangsorait mutatták meg, esetleg ezek célzott gyakorlására ösztönöztek. Tájékozódtam zeneszerzőktől is, akikkel már műveik megszólaltatásán előadóként rendszeresen dolgoztam. Így ismertem meg Jeney Zoltánt is, ő adta a kezembe Nicolas Slonimsky művét. *A Thesarus of Scales and Musical Patterns* című munkával való megismerkedés nagy hatással volt rám, és mint később kiderült, Jeney útmutatása a téma közepébe vezetett. Másik alkalommal Dukay Barnabástól kaptam meg egyszer, a diatonikus hangsor 21 változatáról készült saját, kéziratos lejegyzésének másolatát. Mint kiderült, Bárdos Lajos által korábban leírt rendszerről volt szó. Ezeken a nyomokon elindulva kezdtem el fokozatosan föl kutatni skálaiskolákat, hangsorokkal foglalkozó írásokat, elemzéseket, amelyek rávilágítanak az új zenében használt hangsorok felépítésére és jellegetességeire.

Megerősödött bennem az igény, hogy szeretném az egész hangsorkérdést egészben látni és tudni. Ekkoriban úgy találtam, hogy Földes Imre *Hangrendszerek és hangsorok századunk zenéjében* című 15 részes sorozata az egyetlen, amely ezzel a kérdéskörrel átfogóan foglalkozott. Ez a sorozat bemutatja ugyan a hangrendszereket és kottapéldákkal is szolgál, de nem található benne információ azokról a kiadványokról, amelyek a hangsorok tulajdonágairól, használatának változásairól beszámolnak. Fokozatosan elkezdtem tehát összegyűjteni a hangsorokkal foglalkozó kiadványokat, majd az ezekkel kapcsolatos könyveket, tudományos publikációkat. Egyet sem találtam azonban, amely az erre vonatkozó forrásokat egymás tükrében, összegyűjtve tárgyalta volna. Fontosnak, hiánypótlónak éreztem tehát, hogy mindezek, ha válogatott formában is, de egyben, összefüggéseikben mutatkozzanak meg, álljanak az igényes előadók rendelkezésére.

II. Források

Forrásaim a már említett Slonimsky művön kívül, elsődlegesen olyan, gyakorlati megközelítést kínáló iskolák voltak, amelyek jó esetben egy-egy hangsorhoz, hangrendszerhez gyakorlati megközelítést is kínáltak. Néhány 18. századi előzmény – C. Ph. E. Bach, J. J. Quantz, L. Mozart metodikai kiadványainak – ismeretében végignéztem a 19.

században már nagyobb számban kiadott pedagógiai, hangsorokra vonatkozó munkákat a Párizsi Conservatoire tanáraitól - P. Baillot, R. Kreutzer, É. Decombes – kezdve egészen Lisztig és Brahmsig. A hangsorok használatának változásairól, a 20. század fordulóján elsősorban teoretikus munkák számoltak be. Azt láttam, hogy D. Alaleona, F. Busoni, A. Schönberg, A. Hába cikkei, könyvei a hangsorokat illetően, teoretikus jellegükkel együtt, gyakorlati szempontból is alapvetésül szolgálhatnak. A későbbiekből, O. Messiaen önelemző írása, a *Technique de mon langage musical* már nemcsak elméleti, de bőséges gyakorlati indítványokkal is szolgált, gazdag és részletes kottapéldatárral. Mindemellett, nem sokkal később, az U.S.A.-ban nemcsak Nicolas Slonimsky, hanem Joseph Scillinger, majd Howard Hanson is előállt a maga hangsor-, és hangrendszerelméletével. Magyar vonatkozásban, ezek a hatások egyértelműen tetten érhetők Bartók Béla műveiben. E dolgozat szempontjából viszont, tehát írások, kiadványok tekintetében Bárdos Lajos elemzése volt iránymutatóak. Bárdos elsősorban a diatonikus rendszerek szokatlan alkalmazásaira mutatott rá Liszt és Kodály műveiben. Később Földes Imre összegző munkája nagy jelentőségű a hangsorok, hangrendszerek összegzését tekintve. Közérthető, alapos, és nagy számú zenei idézettel illusztrál.

A 20. század második felében fontos jelenség, hogy előadó művészetben, a zenei gondolkodás változásaira a hangsorokat tekintve is elsősorban a jazzmuzikusok reagáltak alkotó módon. Ez a jazzoktatás intézményesítésével egyidejűleg a nyomtatott kiadványokban is megmutatkozott. Végignéztem tehát a föllelhető forrásokat és jelentős elméleti, gyakorlati kiadványokat, amelyek közt a legátfogóbbak Ramon Ricker, Georg Russel és Dr. Yusef Lateef gyűjteményei. Binder Károly és Pozsár Máté 2012-ben megjelent jelentős összefoglaló munkája pedig minden eddiginél teljesebben, statisztikai igénytel gyűjti össze a használatban lévő és elképzelhető hangsorokat, harmóniai lehetőségeikkel együtt.

Forrásaim voltak továbbá mindazok a zeneművek, amelyekkel előadói pályám során találkoztam. A hangsorok világában való elmélyedésem lehetővé tette, hogy a praxisomban nagy számban előforduló kortárs alkotások jelenségeit könnyebben, gyorsabban felismerjem. Dolgozatom zárófejezetében ezekből a felismerésekből, a hangsorjelenségek azonosításából közlök bőséges példát.

III. Módszer

A felkutatott anyagok feldolgozásánál, módszerem első körben az anyagok alapos megismerésére irányult. Mindezen túl egy olyan metódus megtalálására törekedtem, amely mind elméleti, mind történeti szempontból rámutat egy-egy adott kérdés jelentőségére, és ezzel egyidejűleg a gyakorlat számára is a világos indítványokkal él. Dolgozatom célja szempontjából, amely a 21. századi előadóművész számára egy távlati áttekintést kíván nyújtani erre a nagyon fontos, folytonos újragondolást igénylő témára, főképp a történeti, tartalmi és gondolkodásbeli összefüggésekre kívántam rámutatni. A hasonlóan gondolkodó, és hasonló következtetésekre jutó alkotók munkáit egymás fényében, egymással összevetve, és összefüggéseikben próbáltam látni és láttatni. Ezek a munkák néha időben és térben egymástól meglehetősen távolságban, mondhatni egymástól függetlenül jutottak hasonló

eredményekre, következtetésekre. Sokszor pedig nyilvánvalóak voltak a kapcsolódások, a közös gondolkodás. Mind a különbségekre, mind a hasonlóságokra igyekeztem rámutatni.

Mindezeket figyelembe véve módszerem lényege, hogy a különböző írások, gyűjtemények összehasonlításának centrumában mindvégig Nicolas Slonimsky *Thesaurus of Scales and Musical Patterns* című munkája állt. Ennek a kiadványnak a szisztémája tette lehetővé, hogy felmérjem a diatonikus hangrendszer egyeduralmának hosszú korszaka utáni változás folyamatát. Stabil alapnak bizonyult a tekintetben is, hogy a 20. század második felében, e soha nem látott zenei sokféleség teoretikus háttérének rendkívül heterogén megnyilvánulásai hatékonyan összemérhetők legyenek. Kutatásaim fényében őszintén remélem, hogy ez a tézis megállta a helyét, és munkám célja, hogy kézzel foghatóvá tegyem a hangsorok fejlődését, használatának lehetőségeit a klasszikusoktól a kortársakig, az olvasónak is hasznára váljak majd.

IV. Eredmények

A választott témához az a dilemma vezetett, hogy miközben mindig is előadói hivatásom egyik fő küldetésének éreztem az élő alkotók műveinek megismertetését, a tanulmányaimat követő években egyre inkább azzal szembesültem, hogy nem ismerem, értem eléggé nemhogy a kortársak, de sok tekintetben már a 20. század elején alkotó szerzők műveinek nyelvezetét sem. Előadói hétköznapijaim során folyton kerestem a mindennapi hangszeres és szellemi tréningnek azokat az anyagait, amelyek túlmutatnak a zenei intézményekben megtanult klasszikus örökség metódusain. Egyértelmű volt, hogy azokkal a - túlnyomórészt diatonikus, dúr-moll hangnemekben zajló - gyakorlatokkal, amelyeket az iskolákban elsajátítottam, az elmúlt több mint egy évszázad, a 20. és ma már a 21. század zeneirodalma nem értelmezhető. Zenei ösztöneim márpedig az analitikus, a művek értelmezésén alapuló előadások létrehozására sarkalltak. Az a mód tehát, amellyel a dolgozat témájául szolgáló forrásokat fölkutattam, rendszereztem és értelmeztem, óhatatlanul egyedi, hiszen, egyenesen következik az általam bejárt előadói pálya sajátosságaiból, zenei ízléséből, és az ebből következő választások jellegéből. Ennek a sajátosságnak fontos eleme, hogy közös nevező, kapcsolódási pontokat keres a klasszikus, írott zenei, valamint a könnyű zene, főként az improvizatív jazz világ előadói gyakorlatát tekintve. E szemlélet szerint egyenrangúként és rokonként kezeltem mindkét területen megjelent, a zeneszerzői és az előadói gyakorlatot régi vagy új gondolatokkal serkentő kiadványokat. Ezzel a kérdéskörrel zenetudományos és gyakorlati szinten is úgy találom, csak nagyon hézagosan, de mindenesetre a jelenség súlyához képest csekély mértékben foglalkozunk, miközben a koncertéletben azt látjuk, hogy a klasszikus zenei szcéna is egyre inkább próbál a szórakoztatóipar igényeihez igazodni. Ezek gondolom természetes folyamatok, de a hétköznapi gyakorlatban következményei vannak. Ha bármely kollégám abban a helyzetben találja magát, hogy egyik nap jazzt, másik nap reneszánsz motettát, a harmadikon kortárs experimentális zenét vagy bécsi klasszikusokat játszik popritmusban - mit ahogy azt nagyon sokan teszik -, akkor azt gondolom, igyekezni kell ezeknek a szakmai konzekvenciáit is levonni, többek között a hangsorok viselkedésének, használatának zenetörténeti távlatát tekintve is. Előadóként, az előadói munka mindennapjainak szellemi tartalmát keresve és szándékom szerint folyton újra töltve, erre tesz

szerény kísérletet a források föl kutatása, összegyűjtése és értelmezése terén is ez a disszertáció.

A témával kapcsolatba hozható, válogatott kortárs zenei CD felvételeim listája:

Metrum Ensemble Live in Budapest; works of Marian Lejava Hudobny fond, SF 0102213

Clarinet and Piano Recital (live) Martin Tchiba(piano) Telos Music, TLS095 Jeney, Sály L., Kelterborn, Károlyi P. művei

Double Portrait Vajda Gergely/Horváth Balázs művei Hungaroton HCD 32577

Trialog Trio Lignum; BMC Records, CD 127

Offertorium Trio Lignum; BMC Records CD 090

Chamber music of Ferenc Farkas; Toccata Cl., London TOCC 0345

Sály László: ***Hyperion sorsdala*** BMC Records, CD 218

Gadó Gábor:***Lung-gom-pa*** BMC Records, CD 154

Gadó Gábor: ***Byzantinum*** BMC Records, CD 137

Sály Bánk: ***Timebells*** Hungaroton HCD 32435

Works of Serei, Soós, Vidovszky; Rondino Fest. 2004, BHKZ CD02

Veress Sándor ***Chamber music*** Hungaroton HCD 32013

Dukay Barnabás: ***Over the face of the deep*** BMC Records CD 052

Kondor Ádám ***Szerzői Lemez*** Hungaroton HCD 31969

Igor Stravinsky: ***A katona története*** BMC Records CD 041

Csapó Gyula: ***Kézfogás lövés után*** BMC Records, CD 013